

Ujházi Lóránd[✦]

Szemponatok a világi krisztushívők szerepvállalásához a béke előmozdításában¹

DOI 10.17047/HADTUD.2023.33.4.104

A katolikus egyház a huszadik században aktív szerepet vállalt a béke előmozdításában. Ferenc pápa az egyház legfontosabb küldetésének tekinti a béke ügyét. Az egyház sajátos eszközeit a békeépítésre használja fel. A tanulmány a világi krisztushívők békéltetésben elfoglalt helyére összpontosít. Hipotézise szerint Ferenc pápa reformja hozzájárult a zsinati elvek kiteljesedéséhez. Komoly stratégiában gondolkodik, és olyan egyházképet vizionál, amely sajátos képességeit a béke előmozdítására használja. Mindebben pedig a világi krisztushívők katolikus identitásuk és szaktudásuk okán különösen fontos szerepet töltenek be. A tanulmány történeti visszatekintést is tesz, bemutatva hogyan fejlődött ki a világiak szerepe és a béke előmozdításának gondolata, és a kettő hogyan került egymással kapcsolatba.

KEYWORDS: Katolikus egyház, béketeremtés, világi krisztushívők, válságkezelés

Reflections on the Role of Lay Christian Faithful in Promoting Peace

The Catholic Church played an active role in promoting peace in the twentieth century. Pope Francis has explicitly made peace the most important mission of the Church, which uses its specific means to build peace. The study focuses specifically on the position of lay faithful in peace-building. It hypothesises that Pope Francis' reform has contributed to the fulfilment of conciliar principles. He reflects on a serious strategy and envisions a Church that uses its own specific capacities to promote peace. In this, lay faithful, by virtue of their Catholic identity and expertise, have a crucial role to play. This paper provides also a historical perspective, presenting how the role of the laity and the notion of peace promotion developed and how the two came to be interacting.

KEYWORDS: Catholic Church, peacebuilding, lay faithful, crisis management

✦ Nemzeti Közszerzői Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar – National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training; E-mail: ujhazi.lorand@uni-nke.hu; <https://orcid.org/0000-0002-1630-8208>

1 A publikációt a Pázmány Péter Katolikus Egyetem megbízásából a Teremtésvédelmi Kutatóintézet a „Fenntarthatóság, állóképesség – az éghajlatváltozás és az ahhoz való alkalmazkodás társadalmi kihívásai” projekt keretében jelent meg. A projekt támogatója a Technológiai és Ipari Minisztérium.

A katolikus egyház huszadik századi szerepvállalása a békeépítésben vitán felül áll.² Ferenc pápa szívügyének tekinti a békéltetés ügyét.³ Békemissziója elődei nyomdokain halad,⁴ de politikájában minőségi változások is kitapinthatók. Az egyház eszközeit ugyanis határozottabban a békeépítésre használja fel.⁵ A II. Vatikáni Zsinat (1962–1965) fényében újra gondolta a világi krisztushívők, a nők szerepét, a papság társadalmi felelősségét és az egyház intézményeinek, beleértve a Római Kúriának az emberiség szolgálatában betöltött feladatait. A tanulmányban a világi krisztushívők (egyházi terminológiával laikusok) békeépítésben elfoglalt helyére összpontosítok. Nem Ferenc pápa ismerte fel a világiak jelentőségét az egyházban. Ennek egyháztörténeti, jogtörténeti és tényleges működésbeli előzményei vannak. Ferenc pápa reformjai azonban jelentősen hozzájárultak a zsinati elvek kiteljesedéséhez. Ez egyben azt is bizonyítja, hogy a zsinat még mindig tartogat lehetőségeket a világiak szerepének jobb kihasználására.⁶ Ferenc pápa srtaégiában gondolkodik, olyan egyházképet hirdetett meg, amely a képességeit a béke előmozdítására használja fel, ebben pedig a világi krisztushívők fontos szerepet tölthetnek be.

A tanulmányban történeti visszatekintést is teszek arra, hogyan fejlődött ki a világiak szerepe és a béke előmozdításának gondolata az egyházban, és a kettő hogyan került egymással kapcsolatba.

A világi krisztushívők a békéltetésben

A béke előmozdítása az egész egyház ügye.⁷ A katolikus egyház azonban hierarchikus közösség, és jogrendszerében megkülönbözteti a klerikusokat és a laikusokat. Negatív megközelítés szerint az utóbbiak, akik nem részesültek a szent rend szentségében.⁸ Munka definícióként jobban megfelel a zsinat utáni megközelítés, amely szerint a világiak olyan katolikusok, akik a mindennapi életben tesznek tanúságot az egyház tanításáról.⁹ Az új típusú válságkezelésben fontos szerepe van minden alulról jövő kezdeményezésnek. Ez az egyház esetében sincs másképp.¹⁰ A katolikus egyház ugyanis sajátos módon ötvözi az állam, a nemzetközi szervezetek és a civil szektor képességeit.¹¹ A világiakon keresztül nemcsak úgy jelenik meg a békéltetésben, mint hierarchikus közösség, amelynek az élén a római pápa áll (Egyházi Törvénykönyv 331. kánon – továbbiakban k.). Nemcsak a nemzetközi jog aktív szereplője, amely a Szentszék

2 Hehir 2012, 16, Verosta 1972, 31–33, Reginald 2017, 64–75, Kobler 1985.

3 Flamini 2014, 25–33.

4 Kobler 1985, 55–74, Curran 2004, 17–34, Murray 1963, 612–614. A béke a huszadik századi pápáknak is szempont volt. Christiansen 2006, 21–28, Thüerer 2011, Spieker, Lutz 2018, 64–82, Justenhoven 2012, 313–344, Taylor 2020, De Franco 2020, Rumi 745–754.

5 Ferenc pápa 2020.

6 Interlandi 2018.

7 Ferenc pápának központi gondolata, hogy az egyház közösségben cselekszik. Lásd Renken 2014, 203–233.

8 A téma jog- és eszmetörténeti bemutatáshoz lásd: Kuminetz 2010, Navarro 2012, 35–66.

9 Hervada 1973, 163–202.

10 Schroeder 1996, 176, Stassen 2003, 178.

11 Christiansen 2010, 24. Ferenc pápa még határozottabban foglal állást. Gisotti 2023.

szervezetein és diplomáciáján keresztül előmozdítja a békét. Hanem olyan közösség, amelynek világi tagjai a klerikusokkal egyenlő méltósággal rendelkeznek, jelen vannak a társadalom legkülönbözőbb területein, és kezdeményezéseik hozzájárulnak az egyház céljaihoz. Sok esetben azért képes az egyház a regionális vagy a globális béke előmozdítására, mert számtalan világi krisztushívó teszi magáévá az egyház békeüzenetét.

A béke előmozdítása gyakori szófordulat a szentszéki kommunikációban. A nemzetközi jog és a biztonságpolitika kifejezései nem mindig alkalmazhatóak az egyház vonatkozásában.¹² Az ENSZ által használt terminológiák közül a katonai erő alkalmazását feltételező békekikényszerítés értelmezhetetlen az egyház olvasatában.¹³ Az egyház ugyanis nem rendelkezik haderővel. Illetve a katolikus etika a béke filozófiájára és nem a klasszikus igazságos háború tanra helyezi ma már a hangsúlyt. A katonai erő alkalmazásának etikai megalapozása pedig ez utóbbinak alkotta a részét.¹⁴ Ha ez a szempont nem is tűnt el teljesen, de jelentősen háttérbe szorult.¹⁵ Az ENSZ és a nemzetközi szervezetek által alkalmazott békefenntartás, konfliktus megelőzés, béketeremtés, békeépítés és különösen a humanitárius műveletek azonban már az egyház olvasatában is értelmezhetők.¹⁶ Utóbbiak tekintetében Padányi József megállapítására kell hagyatkozni, minthogy a béketámogató műveleteket az eltérő célok és körülmények határolják el a háborús műveletektől.¹⁷ Ezek a célok (humanitárius segítség, infrastruktúra fejlesztése, szociális és lelki szolgálat stb.) az egyház béke tevékenysége szempontjából is jelentősek. Gheciu és Paris felhívja a figyelmet, hogy a békeműveletek számos olyan képességet tételeznek fel, amelyek túlmutatnak a katonai ismereteken (segélyek eljuttatása, kiosztása, iskolák és utak újjáépítése, biztonság érzetének előmozdítása, szektorreformok stb.).¹⁸ Lisa Cahill mindent békeépítésnek nevez, amely kapcsolódik a jelenlegi világrend igazságtalanságainak a felszámolásához: az erőszakmentesség támogatása, a kiengesztelődés előmozdítása, a demokrácia, az emberi jogok és a vallásszabadság elismerése, az igazságos és fenntartható gazdaság megalapozása.¹⁹ Mások még egyéb területeket is idekapcsolnak, mint a nukleáris fegyverek leszerelése, a regionális konfliktusok, a gazdaság okozta igazságtalanságok felszámolása, illetve a polgárháborúk és a terrorizmus elleni fellépés.²⁰ De említhetjük még a szűkös erőforrások, a fegyverkereskedelem okozta kihívások kezelését, illetve a legszélesebb értelemben vett emberi jogok támogatását.²¹ Mivel ezek a szegmensek túlmutatnak a katonai képességeken,

12 Yoder et al. 2009, Horan, 2014, Omar, Duffy 2015, Stassen 2003, 171.

13 Murithi, Ndinga-Muvumba 2005.

14 James Heft erre a folyamatra mutat rá a huszadik század második felében. Heft 2010, 328–331. A szerző arra még nem utalhatott, hogy ez a folyamat Ferenc pápával teljessédt ki. Gazdag prognózist tartalmaz Iersel 2020.

15 Fisch 2001.

16 Christopher Dandeker és James Gow még arra is felhívja a figyelmet, hogy az azonos jogi kategóriákba tartozó „béke” műveletek is eltérnek egymástól. Dandeker, Gow 1997, 327–347.

17 Padányi 2005, 120–124.

18 Gheciu, Paris 2011, 75.

19 Cahill 2003, 197.

20 Stassen 2003, 172–173.

21 Uo.

számos szakma bevonását tételezik fel. A béke előmozdításának tág értelmezése jelenik meg az egyházi dokumentumokban is. A katolikus egyház katekizmusának kompendiuma a közjó, a szolidaritás, a bevándorlás, az ellenálláshoz való jog, a nemzetközi szervezetek, a környezetvédelem és még számos más tág értelemben vett biztonsági kihívást hoz összefüggésbe a békével.²² A dokumentum külön fejezetben tárgyalja a béke támogatást. Nagyobb részt teológiai reflexió a háborúra és a békére és megjegyzések a biztonsági kihívásokra (494). Pontos feladatszabást a világi krisztushívők tekintetében nem ad. Ferenc pápa első dokumentumában, az Evangélii Gaudium kezdetű apostoli buzdításban a biztonság,²³ és ennek kapcsán az egyház feladatának összetett karakterére mutat rá, amely „a békével, az egyetértéssel, a környezettel, az élet védelmével, az emberi és a polgári jogokkal kapcsolatos problémák megoldása” (EG 65). A kompendium és a pápai dokumentumok erkölcsi kötelezettséggel lépnek fel az egyház tagjaival szemben, akik többségében világiakból állnak.

Az egyház békeküldetése és a világiak szerepe tekintetében két következtetést fogalmazhatunk meg. A béke előmozdítása a jogi kategóriákba csak nehezen beilleszthető komplex filozófiát és erre épülő tevékenységegyüttest jelent, amelynek célja a fegyveres konfliktusok megelőzése és megszüntetése, illetve igazságosabb és stabilabb társadalmak létrehozása. Komplexitása okán a béke építése túlmutat a hierarchikus szervezeten. Mivel a válságkezeléshez szükséges összetett tudás az egyház esetében a világi krisztushívőknél található, a békéltetés és a világiak szerepe összekapcsolódik.²⁴

Történelmi előképek: laikusok a béke előmozdításában

A békéltetés a Názareti Jézus szándékára és példájára vezethető vissza. Jézus tanítványai számára elrendelte, hogy a béke küldöttei legyenek. „Békességet hagyok rátok. Az én békémet adom nektek.” (Jn 14,27.) A boldog mondások egyike pedig „Boldogok a békességszerzők, mert Isten fiainak hívják majd őket.” (Mt 5,9.) A szentírási idézetek nemcsak jámbor mondások, hanem meghatározóak az egyház önreflexiója, teológiája és küldetése tekintetében. Az egyház intézményesülésével a békéltetés gyakorlata számos irányba indult el. Adolf von Harnack megjegyzi, hogy a harmadik századra már megkülönböztethető az a tevékenység, amelyet az egyén végez és az, amelyet az egyház intézményes keretek között teljesít.²⁵ Harnack állítása a békéltetésre is igaz.

A huszadik századig sem a békéltetés, sem a világiak szerepe nem képezte az egyház tanításának központi elemét. Időnként a világiak feltűntek a béke előmozdításában, de ennek mind a jogi kerete, mind a filozófiája hiányzott. Mary S. Skinner a tizenegyedik század laikus békemozgalmait vizsgálta.²⁶ A világiak szempontjából is elemezte a helyi zsinatok és a Pax Dei mozgalmak jelentőségét. Államnélküli időszakról

22 Az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa 2007.

23 Ferenc 2013, 219. pont.

24 Kiogora 1996, 23–33.

25 Von Harnack 1902, 1920.

26 Skinner 2018, 21–45.

volt szó, ahol a béke megteremtésében egyesek szerepét nehéz rekonstruálni.²⁷ Még ha igaz is, hogy a világiak részt vettek a béke előmozdításában, azt inkább saját érdekük, a beharcok felszámolása és nem a modern értelemben vett tudatos békeküldetés felvállalása miatt tették. Az egyháztörténelemben az egyik legismertebb békéltető Assisi Szent Ferenc, aki eredetileg laikus mozgalmat indított el.²⁸ Szent Ferenc és mozgalmának békéltető jellegét ma már számos kutató megkérdőjelezi. Adam L. Hoose szerint a ferencesek muszlim területen való tevékenykedését inkább a politikai realitások, mintsem Ferenc béke üzenete tette lehetővé.²⁹ Hoose rámutat, hogy Szent Ferenc Malik al-Kamil szultánnal való találkozása csak a ferences történetírásnak köszönhetően került az általunk ismert idealizált megvilágításba.³⁰ Ha a kritikai szempontok igazak is, jelentősebb az elbeszélés hatása, amellyel követendő példaként tüntetette fel a történetet, ahol az egyház meghatározó személyisége a regionális és a vallások közötti béke előmozdítójaként jelent meg.³¹

Egy-egy történelmi példától eltekintve sem a béke filozófiája, sem a világi krisztushívók szerepe nem volt meghatározó. De a békéltetésben betöltött intézményes egyházi szerepvállalásnak sem kedvezett, hogy a pápai állam, mint politikai, gazdasági, illetve katonai erő ránehezedett az egyházra. A laikusok egyházban betöltött szerepében nem hozott átütő változást pápai állam megszűnése sem. Abban azonban igen, hogy a Szentszék újra fogalmazta a nemzetközi térben való szerepét. A gazdasági és a katonai feladatoktól való függetlenség megalapozta, hogy valós békéltetőként jelenjen meg a nemzetközi viszonyokban. XIII. Leó az egyház politikai semlegességét és a nemzetközi béke előmozdításában való részvételét hangsúlyozta,³² amelynek eredményeképpen számos sikert könyvelhetett el.³³

Az első világháborúban XV. Benedek diplomáciai próbálkozásai nem,³⁴ de a humanitárius intervenciók már annál sikeresebbek voltak. A világiak szerepét még nem hangsúlyozták, de ezek a kezdeményezések már feltételezték őket.³⁵ John Pollard rámutat, hogy a Szentszék humanitárius programjait a Vörös Kereszt tevékenységével lehet összevetni.³⁶ Ez a szervezés és kivitelezés a világi krisztushívók nélkül elképzelhetetlen lett volna. Az 1929-ben az Olasz Állam és a Szentszék közötti megkötött Lateráni szerződés a világiaknak is új lendületet adott.³⁷ A szerződést számos szempont alapján vizsgálták,³⁸ de ritkán hangsúlyozták, hogy ezzel visszafordíthatatlanul

27 Skinner 2018, 27–28. Györkös 2000, 62–75. A békemozgalom későbbi túlhangsúlyozását emelik ki: Geary 1994, 125–160.

28 Powell 1983, 68–77.

29 Hoose 2010, 449–469.

30 Lásd még Powell 1983, 68–77.

31 Randolph 1975, 37–54.

32 A korszak diplomáciai sikerei mellett hiányosságaihoz. Ward 1966, 47–61.

33 Follo (é. n.): 5.

34 XV. Benedek 1918, 473–474, Pollard 1999.

35 Pollard 2015, 147–153.

36 Pollard 2015, 153.

37 Ward 1966, 47–61. Hasonló véleményt képvisel: Engel-Janosi 1954, 269–285.

38 Kunz 1952, 308–314, Engel-Janosi 1954, 269–285, Sturzo, Lograsso, 1943, 488–508. Történeti áttekintéshez Crabités 1929, 363–370, About 2021.

lezárult az a korszak, amely akár csak elméletileg felvetette volna az egyház más államokhoz hasonló területi, katonai, gazdasági alapú kivetítésének a lehetőségét.

A második világháború pápai is érzékelték,³⁹ hogy az eredményes fellépéshez elengedhetetlen a világi krisztushívők közreműködése. Számos, zömében laikusokból álló egyházi szervezet kapcsolódott be a segélyezésekbe.⁴⁰ Séamus Grace véleménye szerint XII. Piusz missziós lendületet adott a világiaknak.⁴¹ Valóban újszerű szerepet szánt a világiaknak a társadalom keresztény szellemben történő alakításában, és utalt a világi hívek háborúban való erkölcsi helytállására,⁴² illetve a béke előmozdításában vállalt szerepükre.⁴³ A háború után pedig híve volt a béke megteremtése érdekében indított európai integrációs folyamatnak, amelyben a világi krisztushívők részt vettek.⁴⁴ A missziókkal foglalkozó *Donum fidei* kezdetű enciklikája elismeri a laikusok szerepét a missziók területén.⁴⁵ William Browne az enciklika kapcsán felhívja a figyelmet, hogy az afrikai országokban ez a szerepvállalás nem volt független a társadalmi kérdésektől és a béke előmozdításától.⁴⁶ Egyet kell azonban érteni Giacomo Canobbioval is, aki rámutat, hogy XII. Pius még nem haladta meg azt a szemléletet, hogy a világiak egyéni és szervezeti béke missziója mindig a hierarchia alárendeltségében történik.⁴⁷ A világiak alkotta katolikus tömegmozgalmak azonban bebizonyították, hogy az egyház társadalmi tanítása alkalmas széles tömegek mozgósítására, és ez könnyen transzformálható a béke előmozdítására.⁴⁸ Mindemellett mind a filozófiai alap, mind a kánonjogi keret hiányzott még, amely megteremtette a világiak válságkezelésben elfoglalt tudatosabb szerepvállalásának lehetőségét.

Áttörés a laikusok szerepvállalásában és a békeépítésben

A világi krisztushívők szerepvállalásának és a béke alapjainak a markáns kidolgozása időben egybeesett. XXIII. János, majd a II. Vatikáni Zsinat érdeme, hogy lefektette a teológiai és jogi alapját a világi krisztushívők szerepvállalásának, és a világiak számára vonzóvá tette az egyház társadalmi tanításának megvalósításában való részvételt. Peter de Mey érzékelteti, hogy még a zsinat éveit is inkább az útkeresések jellemezték.⁴⁹ Meynek igaza van, de a béke előmozdítása területén a változó biztonsági kihívások miatt még ma is folyamatos pontosításra van szükség.

XXIII. János pápa szerepe mind a béke, mind a világi krisztushívők pozicionálása kapcsán megkérdőjelezhetetlen. Felismerte, hogy azok az eszközök, amelyeket

39 XI. Pius 1931, 285–312, 1937, 145–167. XII. Pius 413–453. Rádióüzenetekhez lásd: XI. Pius 1938, 309–311, XII. Pius 1939, 333–335, MacLean 1947, 261–268.

40 Lombardi Vallauri 1974, Fischl 2006, 92–101, Hierold 1989, 939–941, Dalla Torre 2008, 265–284.

41 Grace 1957, 157.

42 Uo. n. 16.

43 Uo. n. 40.

44 Pasture 2018, 25–57, Di Maio 2018, 57–91, Lecomte 2017. 12.

45 XII. Pius 1957/b, 225–248.

46 Browne 1962, 403–412.

47 Canobbio 2012, 21, Pius XII 1952, 26–33.

48 Galindo 2010, 9–30.

49 De Mey 2019, 133, 135, 137.

a Szentszék a béke előmozdítása érdekében hagyományosan alkalmazott (közvetítés, pápai megnyilatkozások és deklarációk, szentszéki diplomácia) egyre kevésbé eredményesek. XXIII. János béke filozófiáját a *Pacem in terris* kezdetű enciklikában foglalta össze.⁵⁰ Azokban az években amíg a szocialista blokkban a világi krisztushívók nagy árat fizettek hitük megvallásáért, addig a nyugati demokráciákban már katolikusok ezrei vettek részt a politikai döntéshozatalban.⁵¹ A katolikus közösségek felismerték, hogy nem lehet a világiak szakértelmét megkerülni.⁵² Az új fegyverrendszerek, a biztonsági kihívások már a teológián túlmutató kérdéseket vetettek fel. A *Pacem in terris* általános elveket fogalmaz meg a béke és az egyház küldetése kapcsán. A dokumentum mindenkinek szól, de különösen számít azokra a katolikusokra, akik közéleti szerepvállalásuk okán hatást tudnak gyakorolni a biztonságra.⁵³ John Murray az enciklika jelentőségét annak nyitottságában látta,⁵⁴ hiszen a béke művének építésében a pápa az egyház minden tagjára számított. A *Princeps pastorum* kezdetű enciklikából pedig kiderül, hogy a labilis régiók esetén a pápa még komolyabb szerepet szánt a világiaknak. Itt a pápa számos kérdéssel hozza összefüggésbe a világiak szerepét a társadalmi béke előmozdításában (PP 22, 28, 43, 45, 46, 49).⁵⁵ Az 1961-es *Mater et magistra* kezdetű enciklikában pedig sorra vette korának biztonsági kihívásait, és rámutatott a világi krisztushívók jelentőségére (ME 224–225, 233). Az enciklika a társadalmi kérdések kapcsán kijelenti, hogy „az Egyház a világiak segítő közreműködését kéri” (ME 255). A dokumentum általános felszólítása nyilván a béke előmozdítására is vonatkozik. Oswald von Nell-Breuning kijelenti, hogy a dokumentum már egyetemes és nemcsak regionális biztonsági szempontokat fogalmaz meg.⁵⁶ Hozzáteszi, hogy a pápát a második világháború tapasztalatai motiválták, hogy felismerje a békét globális szinten fenyegető veszélyeket.⁵⁷ A globális kihívásokra pedig az egyház szintjén is globális választ kell adni, amelynek első lépése a világiak nemzetközi mozgósítása.

A korszakos dokumentumok már annak bizonyítékai, hogy az egyház felfogásában, mind a világiak társadalmi szerepvállalása, mind a béke központi helyre került.⁵⁸ A két terület olyan markánsan épült be az egyház megnyilatkozásaiba, hogy ezek óhatatlanul kölcsönhatásba léptek egymással. Mindamellet, hogy megadták a kezdőlökést a világiaknak, még hiányzott a kivitelezés „know howja”, vagy ahogy J. A. Raftis mondja, még magának az egyháznak is tanulnia kellett, hogy az új szemléletet, hogyan valósítsa meg.⁵⁹ Továbbá még nem állt rendelkezésére az egyházi jogi keret, és még a világiaknak is időre volt szükségük, hogy elfogadják: új korszak kezdődik a hierarchia és a világi krisztushívók kapcsolatában.

50 XXIII. János 1963, 257–304, Kobler 1985, 55–74, Curran 2004, 17–34.

51 Erről átfogó képet ad Paths 2008, 1–28.

52 Kane 1999, 936. 56–72.

53 XXIII. János 1963, 297.

54 Murray 1963, 612–614.

55 XXIII. János 1959.

56 Von Nell-Breuning 1962, 98.

57 Von Nell-Breuning 1962, 100.

58 A béke különböző szempontjai: Dal Pane 1962, 405–507.

59 Raftis 1963, 19.

A II. Vatikáni Zsinat és hatása a világiak és a béke előmozdítása terén

Az igazi koncepcióváltást a II. Vatikáni Zsinat hozta el.⁶⁰ A zsinat dokumentumai, amelyek akár az egyház belső életével, akár a társadalmi kérdésekkel foglalkoznak, témaspecifikusan tárgyalják a világiak szerepét. Az Apostolicam Actuositatem kezdetű dekrétum pedig az egyház történelmében először csak a világi krisztushívőkkel foglalkozik. A világiak és a béke kérdése részleteiben nincs kidolgozva a zsinati dokumentumokban. Számos általános elv azonban igen. A zsinat szemlélete, mint-hogy az egyház nemcsak vertikálisan felépített hierarchikus szervezet, hanem a keresztségből és a bérmlásból adódóan egyenlő méltósággal rendelkező és egymással horizontálisan összekapcsolódó közösség (LG 7, 35), hatott a világiakat érintő minden kérdésre. Ez érezhető a Gaudium et spes kezdetű lelkipásztori zsinati konstitúcióból is (GS 77-82), amely „fölszólítással fordul a keresztényekhez, (...)”, hogy minden emberrel működjenek együtt igazságosságban és szeretetben a béke megszilárdításáért és a békéhez szükséges eszközök előteremtéséért”. Ebből már világos, hogy a béke előmozdításában az egyház minden tagjára számít.

Az Apostolicam Actuositatem kezdetű zsinati dokumentum a békeépítés vagy a válságkezelés kifejezéseket nem használja. Érint azonban olyan kérdéseket, amelyek a béke előmozdításához kapcsolódnak: Karitatív tevékenység, (AA 8) a szeretet művei, a szociális munka (AA 8), a közjó előmozdítása, a közügyekben való részvétel és a hivatalok viselése (AA 14), az irgalmasság és a szeretet cselekedeteit végző apostoli művek. (AA 19.) Az AA utal a béke előmozdításához kapcsolódó speciálisabb területekre is, mint a nemzetközi kapcsolatokra, amelyet „az apostolkodás mérhetetlen területének” tekint. (AA 14.) A Christus Dominus kezdetű dekrétum pedig a laikusoknak a szentszéki diplomáciában való szerepvállalása kapcsán kijelenti, hogy „a zsinati Atyák nagyon hasznosnak ítélik, hogy ezek a hivatalok jobban hallgassák meg azokat a világiakat, akiket erényük, szakértelmük vagy tapasztalatuk ajánl, hogy így ők is megkapják az őket megillető szerepet az Egyház ügyeinek intézésében.” (CD 14.) Ezenkívül a társulások (AA 21), apostoli művek (AA 22), az együttműködés nem katolikusokkal és nem keresztényekkel (AA 27). A zsinati dokumentumok műfaji sajátosságaik okán nem bocsátkoznak részletekbe, hanem a főbb irányvonalakat jelölik ki. A részletszabályok kidolgozása és az egyházi jogalkotás azonban már ezen elvek alapján történt.

Pápai megnyilatkozások a zsinat után és a világiak szerepe a béke előmozdításában

A zsinat után a pápák jelezték, hogy a világiakra minden területen számítanak. A béke előmozdítása időnként kifejezetten,⁶¹ más esetekben közvetve került említésre.⁶² VI. Pál elindította a béke világnapi üzeneteket, amelyek azóta is foglalatát adják a pápák éves béketervének. Ezek az üzenetek a katolikusok számára erkölcsi

60 Aumann 1988, 157–169, Neuner 1988, Kasper 1987, 579–593.

61 Elérhetőek: <https://www.vatican.va/content/paul-vi/en/messages/peace.index.html>

62 VI. Pál 1976, 60.

kötelezettséget jelentenek. Időnként a világiak közvetlen megszólítást is kapnak, hogy mozdítsák elő a békét. A huszadik század második felében minden pápa tisztában volt a világiakban rejlő képességekkel, de ezt nem egyformán ültették át a gyakorlatba. A társadalmi viszonyok, a biztonsági helyzet, a kihívások gyorsan változtak, és a zsinat tanítását ezekhez kellett igazítani.

A legátfogóbb zsinat utáni dokumentum a II. János Pál pápa által kiadott Christifideles laici kezdetű szinódus utáni apostoli buzdítás.⁶³ A laikusok magna chartájának tekintett dokumentum általánosságban beszél a laikusok szerepéről a béke előmozdításában. A bevezető külön pontot szentel az ellenségeskedés és a béke kérdésének, amelyet összekapcsol korunk biztonsági kihívásaival. Visszaul a zsinat határozatára, és kiemeli, hogy különbséget kell tenni aközött a tevékenység között, amelyet „a Krisztus-hívők egyénenként vagy közösségben, mint keresztény lelkiismeretű állampolgárok a maguk nevében cselekszenek, és aközött, amit lelkipásztoraikkal együtt az Egyház nevében”.⁶⁴

Ez a koncepció a Katolikus Egyház Társadalmi Tanításának a Kompendiumában is felismerhető. Külön alfejezetben tárgyalja a dokumentum az „Egyház hozzájárulását a békéhez”. (516-520.) Itt a kompendium csak röviden utal a világi krisztushívőkre. Később külön fejezetben mutatja be a világi krisztushívők felelősségét a politikai hatalom gyakorlásában (531), a tudományban és a kutatásban, a kultúrában, a társadalmi, a gazdasági és a politikai felelősségvállalásban (534). Ezek mind olyan területek, amelyek kapcsolódnak a béke előmozdításához.

XVI. Benedek idejében nem történt érdemi változás a világiak általános apostolkodása és a béke előmozdítása kapcsán. Inkább megerősítette, hogy a világi krisztushívők apostolkodása előmozdíthatja az emberi méltóságot, az irgalmas szeretetet, a szolidaritást és a közjót.⁶⁵ Több szinódus utáni apostoli buzdítása jelent meg, amelyek kifejezetten azokat a régiókat vizsgálták, ahol „túlságosan hosszú ideje tartanak a konfliktusok, a háborúk, az erőszak és a terrorizmus”, és ahol kulmináltan jelennek meg a biztonsági kihívások. Az Afrika-szinódus záró dokumentumában a fegyverkereskedelem, a multinacionális konszernek kizsákmányoló eljárásai, a bevándorlási rendelkezések okozta diszkrimináció, a menekültek bűnözőként történő kezelése, a szegények, az árvák, a kitiszítottak szolgálata, a béke és a kiengesztelődés előmozdítása, a szegénység felszámolása és a társadalmi igazságosság, az emberi jogok védelme, a vallások közti, különösen az iszlámmal és az afrikai tradicionális vallásokkal való párbeszéd kérdései kerültek elő.⁶⁶ Ezek a kérdések bekerültek az Africae Munus (AM) kezdetű szinódus utáni apostoli buzdításba.⁶⁷ A pápa felismerte a világiakban rejlő lehetőségeket (AM 128–132). Szerepüket a válságkezelésben azonban csak a klerikusok és a szerzetesek után említi.⁶⁸ Ugyanez igaz az Ecclesia in Medio Oriente (EMO) kezdetű szinódus utáni apostoli buzdításra is, amely ugyancsak

63 II. János Pál 1989, 393–521.

64 II. Vatikáni zsinat, Gaudium et Spes kezdetű pasztorális konstitúció az Egyházzól a mai világban 76.

65 XVI. Benedek 2010.

66 Agbonkhanmeghe 2011.

67 XVI. Benedek 2014.

68 XVI. Benedek 2011, n. 87. Agbonkhanmeghe 2011.

olyan régióval foglalkozik, ahol az egyház mindennapi tevékenysége nem függetlenedhet a biztonsági kihívásoktól.⁶⁹ A dokumentum felsorolja a soft-power alkalmazásának lehetőségét az egyház részéről (EMO 11-31). De az Africae Munus kezdetű apostoli buzdításához hasonlóan ebben a világiak szerepét csak a legvégén említi (EMO 51–54). Charles E. Curran azt a következtetést vonja le, hogy XVI. Benedek pápa hierarchikus egyházban gondolkodott, amelyben a világiak nehezebben voltak pozicionálhatóak.⁷⁰ Ez csak részben igaz. A pápa ugyanis felismerte a világiakban rejlő képességeket, és ezt a béketeremtésre is kivetítette.⁷¹ Jó példa erre a Deus caritas est kezdetű enciklikája, ahol kijelenti, hogy a „társadalom igazságos rendjéért végzett tevékenység igazában a hívó laikusok közvetlen feladata”.⁷² Az tény, hogy nem került sor olyan jogszabálmódosításokra, amelyek az erkölcsi tanítást segítették volna a gyakorlatba átültetni.⁷³

Ezért a jelenlegi pápa érdemei vitathatatlanok. Az erkölcsi buzdításon túl ugyanis jogszabálmódosításokat hajtott végre, és tényleges kinevezésekkel pozicionálta a világi krisztushívőket. A világiak köz- és politikai életben való apostolkodásának elmélete nála is megmaradt. Programbeszédjeként elhíresült Evangelii Gaudium kezdetű apostoli buzdításban⁷⁴ utal a világiakra (EG 102, 111–134).⁷⁵ Ez rövid utalás, de jelentős felismerése, hogy „a világiak felelőssége és tudatossága nem mindig jelenik meg, pedig a társadalmi, a politikai és a gazdasági életben számos lehetőségük lenne a katolikus üzenet továbbadására.”⁷⁶ René M. Micallef szerint a pápa a kötelezettség erejével lép fel a krisztushívők irányába.⁷⁷ Valóban nem áll arányban a zsinat utáni pápák által kiadott buzdítások száma és az elért eredmény, ami a világiak apostolkodását illeti. Az általános megnyilatkozások és jogszabályok azt az érzést kelthetik, hogy a világiak csak magányos hírnökei az egyház társadalmi tanításának.⁷⁸ Ez a csalódottságérzés eredményezhet az egyházban már nem elfogadható felvetéseket. A német és az osztrák egyház által indított szinódális út egyes elemei is ilyenek. Témánk szempontjából ez csak annyiban említésre méltó, hogy a világiak szerepének helytelen teológiai megközelítése nemcsak elméleti nehézség, hanem képességvesztést is eredményez. A zsinat az egyház tanításának társadalmi átültetését akarta előmozdítani, hogy a laikusokat ott kapcsolta be az misszióba, ahol a leghitelesebbek. Ez igaz a béke előmozdítására is, amely olyan komplex ismeretet tételez fel, amellyel a klerikusok nem rendelkeznek. David O’Brien a világiak és a béke szerepével foglalkozó tanulmányában sajnálatosnak nevezi, hogy a békeépítésben a világiak stratégiai

69 XVI. Benedek 2012.

70 Curran 2014, 5. 1.

71 Pápasága előtt is foglalkozott a világiakkal: The Ratzinger Report 1985, Church, Ecumenism and Politics 1988, Salt of the Earth 1997, Truth and Tolerance: Christian Belief and World Religions 2004, The Dialectics of Secularization, On Reason and Religion 2006.

72 XVI. Benedek 2006, 217–279.

73 Cahill 2010, 291–319.

74 Ferenc pápa 2013, 1019–1137, Christiansen 2017, 203–220, Doyle 2017, 21–37.

75 Mahoney 2019, 647–653.

76 Werpewowski 2017, 125–143, Doyle 2017, 21–37.

77 Micallef 2015, 115.

78 Bosch 2012, 130.

szinten nem tudnak megjelenni. Az egyház így elveszíti azt az egyedülálló tudást, amellyel a világiak rendelkeznek.⁷⁹ Ferenc pápa több üzenetet is intézett a világiakhoz, megfogalmazva, hogy: „vállaljanak szerepet az élet, (...) az igazságosság, a béke, a szabadság védelmében, a népek és kultúrák közötti egészséges együttélés előmozdításában.”⁸⁰ A béke szolgálata nála az egyházat mozgató fő küldetés, amikor a „hit világossága az igazságosság, a jog és a béke konkrét szolgálatába szegődik”.⁸¹ Egyes szakpolitikai kérdéseket összefoglaló dokumentumai is hatottak a világiak békeküldetésére. A teremtésvédelmet tárgyaló *Laudato Si'* kezdetű enciklikának orientáló hatása volt a gazdaság, nemzetközijog, biodiverzitás, hulladékfeloldozás stb. területén dolgozó világi krisztushívőkre.⁸² A dokumentum a teremtésvédelmet összefüggésbe hozza a biztonsági kihívásokkal. A pápa a dokumentumot XXIII. János *Pacem in terris* kezdetű béke enciklikájával állítja párhuzamba.⁸³ Feladatot szab az egész egyháznak, hogy korunk biztonsági kihívásainak megoldásában vegyenek részt. Az enciklika kiadása után sorra indultak azok a laikus kezdeményezések, amelyek a teremtésvédelem és a kapcsolódó biztonsági kihívások megoldásán dolgoznak.⁸⁴ A béke előmozdítása szempontjából közvetlen hatást váltott ki a Fratelli tutti kezdetű enciklika.⁸⁵ Az enciklika csak a politikai szerepválalás kapcsán tesz megkülönböztetést a világiak tekintetében (FT 276). A dokumentum lényege azonban, hogy a pápa az egész közösség pozicionálására törekszik a vallásközi párbeszéd, az emberi jogok előmozdítása, az egészségügy, a nemzetközi politikai területén. Ezeken a területeken a világiak száma és szerepe meghatározó.

Következtetések

A világiak szerepe, illetve a béke előmozdítása folyamatosan artikulálódott, és vált az egyház tanításának elemévé. A II. Vatikáni Zsinat jelentős változást hozott. A zsinat pozicionálta az egyházat, hogy a béke előmozdítója legyen. A zsinat megfogalmazta a világiak apostolkodásával kapcsolatos szempontokat, amelyek a béke előmozdítására is átsugároztak. A béke munkálása összetett tevékenység. Az egyház esetében azonban a béke előmozdításának csak azok a formái jönnek számításba, amelyek nem járnak katonai erő alkalmazásával. Az egyes világi krisztushívők eltérő élethelyzetben vannak, de a békéltetésben kiemelkedő lehetősége van azoknak, akik a politikai, a gazdasági vagy az állam, illetve a katonai igazgatás területén dolgoznak.

79 O'Brien 2013.

80 Ferenc pápa a világiakhoz: Ne rejtőzködjetek, bátran és merészen teljesítsétek küldetéseket! 2023. július 3. Online: <https://www.magyarKurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-vilagiakhoz>
-ne-rejtozkodjete-batran-es-mereszen-teljesitsetek-kuldeteseket A világi intézményekhez: Ti vagytok az egyház világi mivoltának a szíve! 2023. július 3. Online: <https://www.vaticannews.va/hu/papa/news/2023-02/papa-vilagiak-egyhazi-egyutt-kozos-kuldetes-karizma-egyuttjaras.html>

81 Ferenc pápa 2013.

82 Ferenc pápa 2015, 847–945.

83 De Gregorio 2016, 1–33, Keenan 2002, Keating, Keating, Jones 2011, 345–358, Mitchell 2015, 70–74, Lyon 2018, 121–122, Tucker, Grim 2016, 261–270.

84 Legismertebb a *Laudato Si'* mozgalom. <https://laudatosimovement.org/who-we-are/>

85 Ferenc pápa 2020, Genc 2021, 33–36, Sniegocki 2021, 23–32.

Egyesek úgy vélték, hogy bár a zsinat elismerően szól a laikusokról, de képességeik kihasználására nem került sor. Szerintük az egyház valójában nem ad kellő lehetőséget a világiaknak, hogy bekapcsolódjanak az egyház tevékenységébe. A világiak szerepét azonban nem lehet csak jogszabályokkal és dokumentumokkal visszaadni.⁸⁶ A zsinat és a pápai megnyilatkozások általános buzdítást adnak, hogy a világiak abban a közegben végezzék az apostoli munkát, ahol élnek és dolgoznak. Az valóban gond, hogy a felelős lelkipásztorok kevés hangsúlyt fektettek a világiak oktatására, amellyel segítenének, hogy ténylegesen hogyan vegyenek részt a béke előmozdításában.

Kiépültek a jogszabályi keretek is (hivatalviseléshez való jog, társulási jog stb.), amelyek segítik a világiak bekapcsolódását az egyház béke missziójába. Ebben a tanulmányban erre a kérdésre annak szerteágazó és erősen jogi aspektusa miatt nem tértem ki. Itt is érdemes utalni arra, hogy az egyház a jogrendszerében is tett lépéseket, mégha a kivitelezés nem is volt tökéletes.

A jelenlegi pápa számít a világiakra, de az ő elköteleződésüket is mélyíteni akarja. A világiakról szóló dokumentumai, az egyes kinevezések és az egyházi intézményekre vonatkozó új jogszabályai visszavezethetőek a zsinat tanítására. Ez fontos, mert jelenleg is zajlanak olyan folyamatok az egyházban, amelyek elszakadnak az egyházjogtól és a teológiai alapoktól. Nem számolnak azzal, hogy a világiak helytelen pozicionálása, nemcsak elméleti kérdés, hanem képességvesztést is eredményezhet. Ahelyett, hogy a világiak ott folytatnák az apostolkodást, ahol végzettségük és élethelyzetük okán a legtöbbet tudnának tenni a béke előmozdításáért, olyan szerepet kapnak, amelyhez sem képzettségük, sem tapasztalatuk nem teszi őket alkalmassá.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Agbonkhanmeghe Orobator E. (szerk.) 2011. Reconciliation, justice, and peace: the Second African Synod. Maryknoll: Orbis.
- Aumann, Jordan 1988. The Role of the Laity in the Church and in the World. *Angelicum*, 2 (65): 157–169.
- XV. Benedek 1918. Enc., *Quad iam diu. Acta Apostolicae Sedis*, 3. (10): 473–474.
- XV. Benedek 1931. Ex., *Ubi primum. Acta Apostolicae Sedis*, 8. (23): 285–312.
- XVI. Benedek 2006. Enc. *Deus Caritas est. Acta Apostolicae Sedis*, 3 (98): 217–279.
- XVI. Benedek 2012. Ex. Post. Syn. *Ecclesia in Medio Oriente*.
https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20120914_ecclesia-in-medio-oriente.html (Letöltés ideje: 2023. 07. 21.)
- XVI. Benedek: *Discurso ai partecipanti alla XXIV assemblea plenaria del Pontificio Consiglio Per I Laici*.
https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/it/speeches/2010/may/documents/hf_ben-xvi_spe_20100521_pc-laici.html (Letöltés ideje: 2023. 07. 21.)
- XVI. Benedek 2014. Ex. Post. Syn. *Africae munus*.
https://ec.cef.fr/wp-content/uploads/sites/2/2014/05/2011_11_19africae_munus.pdf
 (Letöltés ideje: 2023. 07. 21.)
- Bihlmayer, Karl, Hermann, Tüchle 1987. *Kirchengeschichte. Der Neuzeit und die neueste Zeit*. Paderborn: Wissenschaftliche Handbibliothek, eine Sammlung theologischer Lehrbücher.
- Browne, William 1962. The Missions and the Social Apostolate. *The Furrow*, 7 (13): 403–412.
- Cahill, Lisa Sowle 2010. *Caritas in Veritate: Benedict's Global Reorientation*.
Theological Studies, (71): 291–319.
<https://doi.org/10.1177/004056391007100202>

- Christiansen, Drew 2006. Catholic Peacemaking, 1991–2005. The Legacy of Pope John Paul II. *The Review of Faith & International Affairs*, 2 (4): 21–28.
<https://doi.org/10.1080/15570274.2006.9523246>
- Christiansen, Drew 2010. Metaphysics and Society: A Commentary on Caritas in Veritate. *Theological Studies*, 1 (71): 3–28.
<https://doi.org/10.1177/004056391007100102>
- Christiansen, Drew 2017. The Global Vision of Evangelii Gaudium Cultural Diversity as a Road to Peace. In Mannion Gerard (szerk.): *Pope Francis and the Future of Catholicism Evangelii Gaudium and the Papal Agenda*. 203–220. Cambridge: University Press.
<https://doi.org/10.1017/9781316529621.012>
- Coriden, James 2007. Parish Pastoral Leaders: Canonical Structures and Practical Questions. *Jurist*, 2 (67): 461–484. <https://doi.org/10.1353/jur.2007.0021>
- Curran, Charles E. 2004. The Teaching and Methodology of Pacem in Terris. *Journal of Catholic Social Thought*, 1 (1): 17–34.
<https://doi.org/10.5840/jcatsoc2004113>
- Dalla Torre, Giuseppe 2008. La Caritas: Storia e natura giuridica. In Jesús Miñambres (szerk.): *Diritto canonico e servizio della carità*. 265–284. Milano: Giuffrè Editore.
- Dal Pane, Luigi 1962. Riflessioni e pensieri sull'enciclica Mater et magistra. *Giornale degli Economisti e Annali di Economia*, 7/8 (21): 405–507.
- De Gregorio, Laura 2016. Laudato si': per un'ecologia autenticamente cristiana. *Stato, Chiese e pluralismo confessionale*, (41): 1–33.
- Doyle, Dennis M. 2017. Pope Francis's New Vision for the Church as Expressed in Evangelii Gaudium. In Mannion, Gerard (szerk.): *Pope Francis and the Future of Catholicism Evangelii Gaudium and the Papal Agenda*. 21–37. Cambridge, University Press.
<https://doi.org/10.1017/9781316529621.003>
- De Franco, Chiara 2020. Papal Diplomacy and the Rise of Pontifex. In Barbato, Mariano P (szerk.): *The Pope, the Public, and International Relations*. 25–43. New York: Palgrave.
https://doi.org/10.1007/978-3-030-46107-2_2
- Di Maio Tiziano 2018. Alcide De Gasperi and Konrad Adenauer: A New Approach. In Kosicki, Piotr, Łukasiewicz, Sławomir (szerk.): *Christian Democracy Across the Iron Curtain: Europe Redefined*. 57–91. New York: Palgrave.
https://doi.org/10.1007/978-3-319-64087-7_3
- Engel-Janosi, Friedrich. The Roman Question in the First Years of Benedict XV. *The Catholic Historical Review*, 3 (40): 269–285.
- Follo, Francesco é. n. La diplomazia pontificia, cioè del Papa e con il Papa. Diplomazia di Stato e Diplomazia di Chiesa.
https://www.assau.org/IMG/pdf/la_diplomazia_pontificia_mons_francesco_follo.pdf
(Letöltés ideje: 2023. 07. 21.)
- Ferenc pápa 2013. Ex. Ap., Evangelii gaudium. *Acta Apostolicae Sedis*, 12 (105): 1019–1137.
- Ferenc pápa 2020. Enc., Fratelli tutti.
https://www.vatican.va/content/francesco/it/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html (Letöltés ideje: 2023. 07. 21.)
- Ferenc pápa a világiakhoz 2019. Ne rejtőzködjete, bátran és merészen teljesítsetek küldetésetek! 2023. július 3. Online: <https://www.magyarokurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-vilagiakhoz-ne-rejtozkodjete-batran-es-meresen-teljesitsetek-kuldetesetek> (Letöltés ideje: 2023. 07. 21.)
- Ferenc pápa a világi intézményekhez 2023. Ti vagytok az egyház világi mivoltának a szíve! 2023. július 3. Online: <https://www.vaticannews.va/hu/papa/news/2023-02/papa-vilagiak-egyhazi-egyutt-kozos-kuldetes-karizma-egyuttjaras.html>
- Ferenc pápa 2013. Enc., Lumen Fidei. *Acta Apostolicae Sedis*, 7 (105): 555–595.
- Ferenc pápa 2015. Enc. Laudato Si'. *Acta Apostolicae Sedis*, 9 (107): 847–945.
- Fischl Vilmos 2006. Egyházi karitatív szervezetek szerepe a válságkezelésben. *Kard és Toll*, 2 (2): 92–101.

- Flamini, Roland 2014. Peter and Caesar: Is Pope Francis Shifting The Vatican's Worldview? *World Affairs*, 2 (177): 25–33.
- Geary, Patrick J. 1994. Living with Conflicts in Stateless France: A Typology of Conflict Management Mechanisms, 1050–1200. In Geary Patrick J. (szerk.): *Living with the Dead in the Middle Ages*. 125–160. Cornell: University Press.
- Gisotti, Alessandro 2022. Pope Francis and the need for a more effective United Nations. <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2022-04/pope-francis-united-nations-war-ukraine.html> (Letöltés ideje: 2023. 07. 21.)
- Grace, Séamus 1957. Pope Pius XII and the Lay Apostolate. *The Furrow*, 3 (8): 156–160.
- Györkös Attila 2000. Isten békéje és treuga Dei a 11. századi Franciaországban. *Aetas*, 3 (15): 62–75.
- Harnack von, Adolf 1902. *Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten*. Leipzig: Academic.
- Hehir, Bryan J. 2012. Why Religion? Why Now? In Shah, Timothy Samuel, Stepan Alfred, Toft, Duffy Monica (szerk.): *Rethinking Religion and World Affairs*. 15–24. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199827978.003.0002>
- Hervada, Javier 1973. *Tres estudios sobre el uso del termino laico*. Pamplona: EUNSA.
- Hierold, Alfred E. 1987. Der deutsche Caritasverbandes und die Diözesancaritasverbände als Vereine von Gläubigen. In *AA. VV. Das consoziative Element in der Kirche*. 939–941. St. Ottilien: EOS Verlag.
- Horan, Daniel 2014. *The Franciscan Heart of Thomas Merton*. Notre Dame: Ava Maria Press.
- Hoose Adam L. 2010. Francis of Assisi's Way of Peace? His Conversion and Mission to Egypt. *The Catholic Historical Review*, 3 (96): 449–469. <https://doi.org/10.1353/cat.0.0838>
- Houlihan, Patrick J. 2012. Local Catholicism as Transnational War Experience: Everyday Religious Practice in Occupied Northern France, 1914–1918. *Central European History*, 2 (45): 233–267. <https://doi.org/10.1017/S0008938912000040>
- Ittekkot, Venugopalan, Milne, Eleanor 2015. Encyclical Letter “Laudato Si’”: A gentle but firm nudge from Pope Francis. *Environmental Development*, (11): 1–5. <https://doi.org/10.1016/j.envdev.2015.09.011>
- Jeffrey Ball 2016. Laudato si. *Journal of Corporate Citizenship*, 64 (6): 33–36. <https://doi.org/10.9774/GLEAF.4700.2016.de.00006>
- II. János Pál 1989: Ex. Ap. Christifideles laici. *Acta Apostolicae Sedis*, 4 (81): 393–521.
- Justenhoven, Heinz-Gerhard 2012. The Peace Ethics of Pope John Paul II. 313–345. In Justenhoven, Heinz-Gerhard A. Barbieri, William A. (szerk.): *From Just War to Modern Peace Ethics*. Berlin-Boston: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110291926.313>
- Kasper, Walter 1987. Berufung und Sendung der Laien in Kirche und Welt. Geschichtliche und systematische Perspektiven. *Stimmen der Zeit*, (205): 579–593.
- Keating, Maryann O., Keating, Barry P., Jones, Jesse H. 2011. Benedict XVI as Social Realist in Caritas in Veritate. *Journal of Markets & Morality*, 2 (14): 345–358.
- Keenan, Marjorie 2002. *From Stockholm to Johannesburg: An Historical Overview of the Concern of the Holy See for the Environment 1972–2002*. Vatican City: Pontifical Council for Justice and Peace.
- Kobler John, F. 1985. The Influence of Pacem in Terris. In Uő (szerk.): *Vatican II and Phenomenology Reflections on the Life- World of the Church*. 55–74. Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers. https://doi.org/10.1007/978-94-010-9936-3_4
- Kuminetz Géza 2010. *A klerikusi életállapot Válogatott pasztorálteológiai és kánonjogi tanulmányok*. Budapest: Szent István Társulat.
- Laffitte, Jean 2008. Amore e giustizia nell'enciclica Deus Caritas est: prospettiva teologica. In Miñambres Jesús (szerk.): *Diritto canonico e Servizio della carità*. 6–18. Milano: Giuffrè.
- Lecomte, Bernard 2017. The Popes and the European Integration. In *The Popes and Sixty Years of European Integration*. 9–14. Vatican City: L'Osservatore Romano.

- Lyon, Alynna J. 2018. Pope Francis as a Global Policy Entrepreneur: Moral Authority and Climate Change. In Lyon, Alynna J., Gustafson, Christine A., Christopher Manuel, Paul (szerk.): *Pope Francis as a Global Actor Where Politics and Theology Meet*. 121–122. Arlington: Palgrave. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-71377-9>
- Micallef René M. 2014. Tra Caino il vagabondo omicida e Caino il fondatore di città: Fraternità e immigrazione nel discorso politico di Papa Francesco. *Gregorianum*, 1 (96) 1–23.
- MacLean, Donald A. 1947. Pope Pius XII, Apostle of World Peace. *The American Journal of Economics and Sociology*, 2 (6): 261–268. <https://doi.org/10.1111/j.1536-7150.1947.tb00666.x>
- Mahoney, Jack 2019. From Clericalism to Synodality. *The Furrow*, 12 (70): 647–653. <https://doi.org/10.17719/jjsr.2019.3752>
- Mitchell, Donald W. 2015. Catholic Theology of Creation Nature's Value and Relation to Humankind. *Claritas: Journal of Dialogue and Culture*, 2 (4): 70–74.
- Murray Courtney John 1963. Things Old and New in 'Pacem in Terris'. *America*, (107): 612–614.
- Mustafa, Genc 2021. Fratelli Tutti: An Interpretation of Dialogue and Friendship in Society: An Islamic Perspective. *The Journal of social encounters*, 1 (5): 33–36.
- Navarro, Luis 2012. La condizione giuridica del laico nella canonistica dal Concilio Vaticano II ad oggi. In Navarro, Luis, Puig, Fernando (szerk.): *Il fedele laico. Realtà e prospettive*. 35–66. Milano: Giuffrè Editore.
- Neuner, Peter 1988. *Der Laie und das Gottesvolk*. Frankfurt am Main, Verlag Knecht.
- Omar, Irfan, Duffy Michael 2015. *Peacemaking and the Challenge of Violence in World Religions*. Oxford: Wiley Blackwell.
- O'Brien, David 2013. Catholic Strategic Peacebuilding: The Unique Role of the Laity. <https://www.beyondintractability.org/reflection/obrien-catholic-strategic-peacebuilding> (Letöltés ideje: 2023.07.21.)
- Padányi, József 2005. A Magyar Honvédség részvétele a békefenntartásban. In Beszteri Béla: *Béketeremtés-békefenntartás*. ISBN: 9639558362
- Pasture, Patrick 2008. Catholic and Christian Democratic Views on Europe Before and After World War II. In Kosicki, Piotr H., Łukasiewicz Sławomir (szerk.): *Christian Democracy Across the Iron Curtain: Europe Redefined*. 25–57. New York: MacMillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-64087-7_2
- VI. Pál 1976. Ex. Ap., Evangelii nuntiandi. *Acta Apostolicae Sedis*, 1. (68): 5–76.
- XI. Pius 1930. Enc., Non abbiamo bisogno. *Acta Apostolicae Sedis*, 8 (23): 285–312.
- XI. Pius 1937. Enc., Mit Brennender Sorge. *Acta Apostolicae Sedis*, 5 (27): 145–167.
- XI. Pius 1938. Rádióüzenet. *Acta Apostolicae Sedis*, 2 (30): 309–311.
- XII. Pius 1939. Enc., Summi Pontificatus. *Acta Apostolicae Sedis*, 3 (31): 413–453.
- XII. Pius 1957. The World Congress for the Lay Apostolate. *Acta Apostolicae Sedis*, 7 (49): 937.
- XII. Pius 1957. Enc., Fidei donum. *Acta Apostolicae Sedis*, 2 (49): 225–248.
- Pollard, John P. 1999. *The Unknown Pope Benedict XV (1914–1922) and the Pursuit of Peace*. London: Cassell.
- Pollard, John P. 2015. Papal Diplomacy and The Great War. *New Blackfriars*, 1062 (96): 147–153. <https://doi.org/10.1111/nbfr.12114>
- Powell James 1983. Francesco d'Assisi e la Quinta Crociata. Una missione di pace. *Schede medievali*, (4): 68–77.
- Randolph, Daniel 1977. *The Franciscan Concept of Mission in the High Middle Ages*. Lexington, KY.
- Raftis J. A. 1963. Mater et Magistra: a Challenge to the Catholicity of the Church. *Relations Industrielles/Industrial Relations*, 1 (18): 17–34. <https://doi.org/10.7202/1021452ar>
- Ratzinger, Joseph 1958. Der theologische Ort des Laien, a review of Y. Congar's book, Der Laie, Entwurf einer Theologie des Laientums. *Wort und Wahrheit*, (13): 718–719.

- Ratzinger, Joseph, Vittorio Messori, 1985. *The Ratzinger Report: An Exclusive Interview on the State of the Church*. San Francisco, CA: Ignatius Press.
- Ratzinger, Joseph 1988. *Church, Ecumenism and Politics*. New York: Crossroad Pub. Co.
- Ratzinger, Joseph 1997. *Salt of the Earth*. San Francisco, CA: Ignatius Press.
- Ratzinger, Joseph, Henry Taylor 2004. *Truth and Tolerance: Christian Belief and World Religions*. San Francisco, CA.: Ignatius Press.
- Ratzinger, Joseph, Habermas, Jürgen 2006. *The Dialectics of Secularization, On Reason and Religion*. San Francisco, CA.: Ignatius Press.
- Reginald, Alva 2017. The Catholic Church's Perspective of Human Dignity as the Basis of Dialogue with the Secular World. *Stellenbosch Theological Journal*, 2 (1): 64–75.
- Renken, John Anthony 2014. Pope Francis and Participative Bodies in the Church: Canonical Reflections. *Studia canonica*, 1 (48): 203–233.
- Rumi, Giorgio 1989. Il Concilio Vaticano II E Il Sistema delle Relazioni Internazionali. In *Le deuxième Concile du Vatican (1959–1965)*. 745–754. Roma: École Française de Rome.
- Schroeder, Paul 1996. *The Transformation of European Politics 1763–1848*. Oxford: Oxford University Press.
- Sniegocki, John 2021. Pope Francis, Fratelli Tutti, the Death Penalty, and War. *The Journal of Social Encounters*, 1 (5): 23–32.
- Skinner Mary S. 2018. Lay Initiative in the Early Peace of God Movement. In Bird, Jessalynn (szerk.): *Papacy, Crusade, and Christian-Muslim Relations*. 21–45. Amsterdam: University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv513cfs.5>
- Spieker, Manfred, Palladino, David 2018. The Quiet Prophet: Benedict XVI and Catholic Social Teaching. *Thought and Culture*, 1 (21): 64–82. <https://doi.org/10.1353/log.2018.0003>
- Stassen Glen H 2003. The Unity, Realism, and Obligatoriness of Just Peacemaking Theory. *Journal of the Society of Christian Ethics*, 1 (23): 171–194. <https://doi.org/10.5840/jsce200323126>
- Taylor, Leonard Francis 2020. *Catholic Cosmopolitanism and Human Rights*. Cambridge: University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108626446>
- Thornton John F., Varenne, Susan B. 2007. *The Essential Pope Benedict XVI: His Essential Writings and Speeches*. San Francisco: HarperOne.
- Thürer, Daniel 2011. *Humanitarian Law: Theory, Practice, Context*. Hague: Hague Academy of International Law. <https://doi.org/10.1163/9789047441458>
- Tucker, Mary Evelyn, Grim, John 2016. Four Commentaries on the Pope's Message on Climate Change and Income Inequality. *The Quarterly Review of Biology*, 3 (91): 261–270. <https://doi.org/10.1086/688095>
- Yoder, John Howard,- Stassen Glen, Nation Thiessen Mark, Hamsher Matt (szerk.) 2009. *The War of the Lamb: The Ethics of Nonviolence and Peacemaking*. Minneapolis: Brazos Press.
- Vallauri, Luigi Lombardi 1974. *Amicizia, carità, diritto*. Milano: Giuffrè.
- Verosta, Stephan 1972. The Holy See and International Organizations. *Worldview*, 15 (7): 31–33. <https://doi.org/10.1017/S008425590001425X>
- Ward James E. 1966. Leo XIII: „The Diplomat Pope”. *The Review of Politics*, 1 (28): 47–61. <https://doi.org/10.1017/S0034670500005933>